

En ny by vokser fram

”Notodden er Nordens Klondyke. Som en paddehat er den skudt i veiret og er da som en saadan meget ”løs i fisken” til en stad at være,” kunne vi lese i *Socialdemokraten* den 5. desember 1908.

Det var vel fire år før byen fikk bystatus og ble egen kommune. I år 1900 bodde rundt 800 mennesker i området hvor Notodden by vokste fram. I 1907 var tallet økt til 2000, og få år seinere var det godt over 8000.

Til den nye arbeidsdagen og alt det moderne som vokste fram, søkte både mennesker med utdanning, rallarer fra fjern og nær, og kvinner og menn som ønsket seg bort fra slit og trange kår i det gamle jordbrukssamfunnet.

”Her hersker for tiden en travel Virksomhed. Private huse reises og livet i det hele har en liden amerikansk Sving,” kunne avisa Varden berette så tidlig som 31. oktober 1904.

Den gangen var det ikke vanlig at den som skaffet arbeid, også reiste boliger til arbeiderne. Generaldirektør Sam Eyde ville det annerledes. På hans initiativ hadde Hydro også gått i gang med å bygge boliger for arbeidere, funksjonærer og ingeniører.

De grønnmalte boliger

”Vi passerte under vort Besøg derborte imandags Gader, hvor 3-etages Murbygninger var reist paa begge Sider, og hvor tidligere Mastetrær stod og vaiet, ligger nu grønnmalte Arbeiderboliger i Rækker og Rad og gir et koseligt Indtryk”, skriver Laagendagsposten 11. juni 1909.

Da var det første boligprosjektet for arbeiderne allerede fullført. Flere skulle følge. Grønnbyen er trolig Norges aller første haveby for arbeidere. Modellen er tysk, og etter alt å dømme tok Sam Eyde med seg denne modellen fra sine år i Tyskland.

”Egne hjem”

14. mars 1910 kan Teledølen fortelle at Salpeterfabriken har kjøpt et større tomteareal med plass til ca. 50 egne-hjem-boliger for fabrikkens arbeidere. Først skal ti boliger oppføres – siden flere. Boligene skal koste fra 2.800 til 4.300 kroner, og arbeiderne kan velge alternativ og pris. Arbeiderne har selv innstilt de ti som i nærmeste framtid får flytte inn under eget tak. Låneordninger er også kommet i stand, melder avisa.

Villamoen – og Admini

Funksjonærboligene som ble oppført på Villamoen holdt en mildt sagt attraktiv standard, men kom likevel litt i skyggen av den staselige administrasjonsboligen – Adminiet – som ble oppført allerede i 1906, etter tegning av arkitekt Henning Kloumann. Adminiet var et veloverveid trekk i Eydes ånd. Hydro skulle kunne ta imot hvem det skulle være, fra fjern og nær.

Fra krise til krise

Industrireisningen skapte et bysamfunn, men sett over tid har vanskelighetene vært mange – og krevende å håndtere. Første verdenskrig var en prøvelse, ikke minst på grunn av stigende priser og vanskelige forsyninger. Straks etter krigen foretok Hydro store innskrenkninger i arbeidsstokken på Notodden. I 1918 hadde det vært rundt 1.100 ansatte. I årene som fulgte gikk det nedover – helt ned til 580 i 1923. I resten av 1920-tallet var det rundt 500 ansatte ved fabrikken.

Naturlig nok ble arbeidsledighet et tiltakende problem i byen. For ungdom var situasjonen nærmest helsvart. I 1924 annonserte "Teledølen" tilbud om båtreise og utsikter til en ny framtid på den andre siden av Atlanteren, og i 1927 holdt Notodden og Heddal engelskkurs og sendte 90 unge menn til Canada. Kunne en klare å skrape sammen penger til en billett, så var det lite å tape på å reise.

Prisene gikk nedover, men det gjorde også lønna, for dem som hadde inntekt. Tariffoppgjørene var konfliktfylte, for de handlet om å kutte lønningene. Alle som hadde lån, fikk det vanskelig. Utbyggingene på Herøya fra 1928 ga nye muligheter for noen, men for Notodden som by og kommune vedvarte og tiltok de økonomiske problemene. Både for kommunens administrative ledelse og for de folkevalgte var det tunge tak og langt mellom lyspunktene.

I 1930 satte man i gang med nødsarbeid, men heller ikke det monnet særlig mye. Rundt 1933 var krisa på Notodden på det aller verste. Hydros produksjon sto en tid helt stille. 330 menn var registrert uten arbeid, men det virkelige tallet var trolig nærmere 600. Mange unge så ingen hensikt i å registrere seg som ledige. Eldre Hydro-arbeidere ble midlertidig overført til Herøya og fikk status som ukependlere.

Styret for "Notodden Krisehjelp" henvendte seg i februar 1936 direkte til regjeringen med appell om hjelp: ***"Av byens ca 500 private hus er tvangssolgt og på annen måte ordnet ca 130 hus. For tur under hammeren står ca 165 hus, og vi vet der kommer mange flere. Vi kan bemerke at der på én dag var berammet 65 auksjoner"***.

En lysning kom imidlertid i løpet av 1936, da det ble tatt initiativ til å starte opp en kunstsilkefabrikk på Kasinmoen. Mange fikk etter hvert arbeid her, og i 1940 hadde denne fabrikken rundt 300 ansatte.